

Мирјана БАЗИЋ

ИСТОРИЈСКИ ЗНАЧАЈ И ПРОСВЕТНА ПОЛИТИКА ГРАДА ВРАЊА *

Апстракт: Циљ овог рада је да укаже на факторе који покрећу питање историјског значаја и просветне политике Врања. У раду се разрађују и елаборишу основне вредности школства, које имају битно значење за развој младе личности и представљају темељ едукацијског процеса што се изводи кроз цео људски живот као претпоставка даљег усавршавања и оспособљавања за непрестано самообразовање.

У раду се расправља и о историјским карактеристикама Врања као значајне и живе раскрснице циљева и људи, политика и култура. Учињен је и покушај да се, поред суочавања са бројним друштвеним, културним, технолошким променама и изазовима, укаже на кључну улогу васпитно-образовног процеса.

Кључне речи: историјске карактеристике, просветна политика, школство, образовање.

„Врање, мала, некада погранична србијанска варош, била је до Спанковићевој времена једва познатија и по свом имену, а савршено непознатија по свом људству. Откривши Врање, Спанковић је одиста открио један наш постојећу нов морални континент.“

Јован Дучић

Историјско-географска имена „Стара Србија” и „Македонија” од пре четвртине столећа уједињена су у нови политичко-гео-

---

* Рад је рађен у оквиру пројекта 148020 *Духовне појаве и сиваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века*, који финансира Министарство науке Републике Србије.

ографски појам – Јужна Србија, који означава ослобођене старе српске земље на југу после петвековног ропства под пређашњим Турским Царством.¹ Стара Србија и Македонија својом историјском садржином из времена Душановог српског и Александровог македонског царства, указују на особити геополитички значај Јужне Србије још из њене старије, средњовековне, као и најстарије, античке прошлости.²

Јужној Србији припада град Врање као економски, политички и културни центар Пчињског округа, кога чине општине: Босилеград, Бујановац, Владичин Хан, Прешево, Сурдулица, Трговиште и Врање. Град се налази у северозападном делу Врањске котлине, на левој обали Јужне Мораве. Први писани траг о Врању још у XI веку оставила нам је Ана Комнина. У књизи *Алексијада* она говори како је рашки Жупан Вукан 1093. године у свом освајачком походу стигао у Врање и освојио га; ускоро се пред моћном Византијом морао повући. Други пут Врање је 1193. године од Византије привремено преотео велики рашки Жупан Стефан Немања и припојио га средњовековној српској држави. У састав српске државе овај град је дефинитивно ушао 1207. године, када га је освојио Стефан Првовенчани.³ Градом и истовремено жупом, током средњег века господарили су краљ Стефан Дечански и Цар Душан.⁴

Средином XV века, по доласку Турака у српске крајеве, Врање је постало средиште казе (среза), која је добила име Врање по месту где је каза лоцирана, а свакако и по жупи Врање.⁵ Средњовековна жупа Врање је мала предеона целина. Њен територијални опсег ширио се путем новонасталих насеља и осамостаљивања засеока и махала из жупских села и катуна. Стварање знатног броја насеља стоји у вези с развојем знаменитог средњовековног рудника Ново Брдо, са којим је жупа Врање одржавала добре трговачке везе.⁶

Распадом српске средњовековне државе, Турци су Врање освојили 1455. године и држали га у својим рукама све до 1878. године, када је, на Светог Атанаса, варош заузела српска војска под командом генерала Јована Белимарковића. Град је дочекао слободу и ушао у састав Кнежевине Србије са нешто више од 8000 станов-

¹ *Споменица двадесетипетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, Скопље, 1937, 1.

² Исто.

³ О томе види: <http://www.vranje.org.yu>

⁴ Исто

⁵ *Врањски гласник*, књ.1, Народни музеј у Врању, Врање 1965, 115.

⁶ Исто, 117.

ника.⁷ Све до краја Првог светског рата Врање је имало посебан положај и улогу, било је трансмисиона станица за политички и културни утицај званичне Србије и великосрпске буржоазије на Македонију.⁸

И поред бурне историје кроз цео прошли век, Врање је напредовало у погледу развоја занатства, трговине, школства и културе уопште. Ово је сасвим разумљиво ако се има на уму његов изузетно повољан географски положај, који је условио да још од средњег века град буде врло значајна и жива раскрсница путева и људи, политика и култура.

Просветна политика града Врања

Наша просвета под Турцима непосредан је наставак просвете из доба средњовековне државе. Она је у тесној међусобној вези са економским стањем у појединим областима и са политичким менама кроз које је српски народ јужних предела пролазио. У њеном временском развоју јасно се издвајају три периода: период старих средњовековних школа, период модернизовања и период модерних школа.⁹

У средњем веку седиште духовног живота била је вера. Заснована на потребама вере, школа је првенствено служила цркви. Свештеници и учитељи припремали су се за своје позиве углавном у манастирским школама. Најстарија и најпознатија таква школа налазила се у Светом Прохору Пчињском, који је прве свештенике и учитеље дао већ почетком XIX века. У овој школи је неко време радио учени монах Мартирије Хиландарац, који је од 1820. до 1830. године био учитељ у Врању. Учило се напамет. Прво се савлађивала азбука, свако слово по његовом имену. Ученици се нису делили у разреде, него по књизи коју су савлађивали. Паралелно са читањем, учило се и писање: на нижем ступњу – прутућем по песку, на средњем – чврстим предметом по штици, и на вишем – гушчијим пером и мастилом по хартији.¹⁰

Године 1879. обнародован је указ: „Влада његовог височанства Кнеза одлучила је да се још ове године отвори у Врању Учитељско-богословска школа за ослобођене крајеве.” Ова одлука, нажалост,

⁷ О томе види: <http://www.vranje.org.yu>

⁸ *Врањски гласник*, 119.

⁹ *Споменица двадесетипетојодшине ослобођења Јужне Србије 1912–1937*, 241.

¹⁰ Стана Смиљковић, „Стојче Богдановић”, *Учитељски факултет у Врању 1993–2003*, Врање, 2004, 6.

није реализована, јер врањска општина није обезбедила одговарајућу зграду.¹¹

Влада Републике Србије доноси 1946. године Одлуку о отварању Учитељске школе у Врању. Наставнички савет формиран је 1. септембра, а настава је почела да се изводи петнаест дана касније.¹² Бошко Бабовић, директор гимназије „Бора Станковић” у Врању, организовао је рад ове школе и био њен вршилац дужности директора до 2. децембра 1946. године. Године 1947. Анђелија Протић, шеф Одсека за школе при Просветном одељењу у Врању, примила је дужност директора Учитељске школе.¹³

На терену некадашње Огледне станице у Врању сазидана је школа која носи име великог српског песника Бранка Радичевића. Са радом је почела 7. септембра 1986. године, на Дан ослобођења Врања у Другом светском рату. Школа је формирана од ученика и наставника из ОШ „Јован Јовановић Змај” и ОШ „Светозар Марковић” у Врању.¹⁴ Почела је да ради са 26 одељења и 805 ученика.

Просторни услови за рад школе су задовољавајући. Објекат је примерно уређен, хигијенски услови су добри, што омогућава успешно извођење наставе, организоване по принципу специјализованих учионица.¹⁵ Школа поседује библиотеку са медијатеком, ђачку задругу, кухињу са трпезаријом и зубну амбуланту. Редовно организује наставу у природи, као и екскурзије широм земље. Успех ученика је на завидном нивоу, чему свакако доприноси стручна заступљеност наставе са подмлађеним високошколским кадром.

Школа подржава најновију Реформу образовног система у Србији са педагошким и стручним ликом наставника, јер од његовог знања и свестраности зависи реализација васпитно-образовног процеса у школи. Сваке године марта месеца школа обележава дан рођења Бранка Радичевића као Дан школе. Тим поводом одржава се пригодна свечаност са програмом и изложбом ученичких радова.¹⁶ У управном и саветодавном делу при школи врло успешно раде Школски одбор и Савет родитеља. Једном речју, чине се сви напори да ученик буде у центру пажње свих образовних, васпитних и друштвених збивања.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ *Моја школа „Бранко Радичевић”*, Јефимија – Прометеј, Крагујевац – Нови Сад, 2005, 156.

¹⁵ Исто, 157.

¹⁶ Исто.

Наша брига за школу, образовање, едукацију младих

Знање је подстицајни, развојни и лични капитал. Помоћу знања се искорењује сиромаштво, па је образовни систем истовремено и сигурносни вентил који чува друштво од пропадања. У наглашеној намери државе да се основно образовање држи под контролом и да буде уроњено у токове пројекција друштва, поправљало се увек када је било оцењено од стране државе да је потребно, а мењало онда када се и само глобално друштво у темељу мењало.¹⁷

На почетку XX века основна школа се утемељује на проширеним основама са осмишљеном палетом природних наука. Уз образложење да је будућим наставницима неопходан и народни и научни дух, захтев за образовање наставника за рад у основним школама подиже на ниво факултета, па настаје проблем школовања наставника за основну школу. У Учитељској школи у Врању већ су раније извршене све припреме за прелазак са средњег на више образовање наставника. Тако је у септембру 1972. године почела да ради Педагошка академија „Иво Андрић”, која је извршила темељне припреме за почетак рада Учитељског факултета. За двадесет година на овој вишој школи дипломирао је велики број учитеља и васпитача, који васпитавају и образују децу у Пчињском и Јабланичком округу и шире.¹⁸

Створени су изузетни материјални услови. Факултет располаже већим бројем кабинета и слушаоница опште намене, лабораторијом за стране језике, као и рачунарским центром. Практични рад студената је изразито питање реформе Учитељског факултета, јер је принцип универзитетског образовања догматски укоревен до зачуђујућих размера у друштвима која заостају у развоју. Напушта се и одстрањује организовано, смишљено, па чак и административно зато што друштво тражи значајна материјална средства за школовање кадрова и стицање адекватниог образовања. Знања учитеља не само да морају бити примењена у пракси, у раду са конкретним дететом, већ морају бити примењена до највишег степена сигурности. Ретки су наставни кадрови код којих се теорија и пракса преплићу до те мере, да редовни професори теоријских предмета

¹⁷ Стојан Ценић и Ђуро Дедић, *Савремени школови у образовању наставника и васпитача у основном и предшколском васпитању и образовању или трансформација учитељској у педагошки факултет*, Врање, 2003, 11.

¹⁸ С. Смиљковић, нав. дело, 7.

присуствују као супервизори практичном делу примене стечених знања студената.¹⁹

Фактор времена и простора у пројекцијама развоја основног образовања

Ако се дух времена успе унети у основну школу, а угуши се у наставничкој школи или на факултету, узалудно је очекивати пожељан исход образовног система. Анализом садржаја образовања, изводе се закључци о његовом смеру, циљу и сврси. Најпре се уочава друштвена свест и научна филозофија на којој је друштво дугорочно утемељило смисао постојања човека у свету и у конкретном друштву.²⁰ Пошто је основна школа неопходна за друштвени живот сваког човека, она мора одговорно и без ризика, с подједнаком сигурношћу у успех, бити једнака институција за све. То је класични педагошки идеал и врхунско начело педагошке мисли.

Два значајна, променљива фактора, битно утичу на концепцију основног образовања и помажу његовој успешној реализацији. Први се налази у сфери системских и економских измена у нашем друштву, а други у динамичном развоју науке и технике. Оба изнуђују трећи, који се састоји у педагошким изменама које намећу обавезе науци и пракси да мењају устаљење функције наставника школе и факултета.²¹

Од школе се одувек очекивало да васпитно-образовни рад остварује на најрационалнији начин и да обезбеди свим ученицима да на време и успешно заврше основну школу. У остваривању наведеног задатка школа се ослањала на низ различитих сазнања. Као тековина одређених наука, међу којима главни ослонац чине сазнања о био-психосоцијалном развоју ученика. Извесна сазнања потврђују да школа као институција мора да прихвати изазове времена, потребе и савремене тенденције у образовним процесима. Као структурисани спољни чинилац, она одмах иза породице чини важно социјално поље у коме се развија личност детета; на њој је

¹⁹ С. Ценић и Ђ. Дедић, *Реформа учитељској факултета, пошребно и моуће*, Врање 2002, 22.

²⁰ Нела Малиновић-Јовановић, „Савремени програм за савремене токове у образовању за млађе разреде основне школе”, *Савремени шокови у образовању наставника* (зборник са међународног научног скупа, одржаног у Врању 20–21. јуна 2003. год.), Врање 2005, 381.

²¹ Данило Ж. Марковић, „Грађанско друштво, социјална интеграција и образовање”, *Зборник радова Учитељској факултета у Врању*, књ. XI, Врање 2004, 15.

одговорност за подстицање структура и функција личности детета у развоју. У том контексту школи су на располагању наставне и васпитне методе које утичу на стимулисање, моделовање и успостављање објективног односа ученика према себи, другима, времену и предметима.

Деци би требало омогућити да стичу функционална и практична знања, да обогате укупне социјалне односе кроз интеракцију и комуникацију, како са вршњацима и другом децом, тако и са одраслима.²²

Из изнесеног се може закључити да се у интеракцији дете – социјална средина граде односи из којих произилазе нове активности. У томе изузетно значење има игра, која деци пружа могућност за пуно изражавање индивидуалности, иницијативе, креативности и маште. Управо школа, као структурисани спољни чинилац, мора својим складним односом да допринесе развоју сваког ученика понаособ, јер само таквим деловањем битно ће утицати на позитивне вредности васпитно-образовног рада.

Литература

- Врањски гласник, књ. 1, Народни музеј у Врању, Врање, 1965.
Ђорђевић 2003: С. Ђорђевић, Зборник радова учитељског факултета у Врању, књ. X, Врање
Моја школа „Бранко Радичевић”, Јефимија – Прометеј, Крагујевац – Нови Сад, 2005.
Марковић 2004: Д.Ж. Марковић, Зборник радова Учитељског факултета у Врању, књ. XI, Врање
Малиновић – Јовановић 2005: Н. Малиновић – Јовановић, Савремени токови у образовању наставника, Врање
Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937, Скопље
Смиљковић, Богдановић 2004: С. Смиљковић, С. Богдановић, Учитељски факултет у Врању 1993–2003, Врање
Ценић, Дедић 2003: С. Ценић, Ђ. Дедић, Савремени токови у образовању наставника и васпитача у основном и предшколском васпитању и образовању, Врање

---

²² Србољуб Ђорђевић, „Прилог историји врањског школства”, *Зборник радова Учитељског факултета у Врању*, књ. X, Врање 2003, 251.

РЕЗЮМЕ

Среднее образование на территории Враньской области имеет богатую историю. Его развитие прослеживается од первых шагов в развитии письменности со времён рабства под Турецким иго, до модернизованных методов обучения. Эта богатая традиция среднего образования значительно отразилась на развитии новых способов обучения и в других школах, на развитии национальной культуры и просвещения во время Вуковых революционных изменений в языке. Исходя от сознания что образование учителей средних школ, которые в составе системы образования произвели реформу и образуют единственную целость, можем сделать вывод, что необходимо анализировать научность подходов к образованию, которые предлагает Педагогический факультет. Образование становится одним из возможных факторов для достижения истинной социальной правды, к которой стремятся многие общества. Цель этого определения – обеспечить лучшее „начало” в школе и успешную адаптацию в обществе.

SUMMARY

Elementary education in the district of Vranje has had a rich history. Its development can be followed from the first forms of literacy dating back to the times under Turkish occupation to the modern forms of learning. That rich tradition of elementary education has lead to the establishment of other elementary schools as well as the development of national culture and education in the times of Vuk`s language revolution.

Starting from the fact that education of teachers and elementary schools, within the framework of the same educational system, are undergoing changes in reforms forming a unique whole, it follows that it is also necessary to analyze compatibility of educational institutions such as Teacher training faculties. Education becomes one of possible factors of achieving real social justice many societies are striving for. The aim of such determination is to provide a better `start` in school and successful adaptation to the changes which are taking place in the whole society.